

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2019 – Sonbahar / Autumn Sayı/Issue: 45
Sayfa / Page:375-398

ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY
Makale Bilgisi / Article Info - Geliş/Received: 30.08.2019
Kabul/Accepted: 17.09.2019 - Araştırma Makalesi / Research Article

**THE NEW YORK TIMES'TA
İSYANDAN İKTİDARA
ENVER PAŞA**

**FROM REBELLION TO
POWER: ENVER PASHA IN
THE NEW YORK TIMES**

Doç. Dr. Yavuz HAYKIR

Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Tarih Bölümü

ORCID: 0000-0002-5819-6558, yavuzhaykir@hotmail.com

Vahide Çetin

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ABD, Doktora Öğrencisi
ORCID: 0000-0001-7801-7716, cetinvahide@gmail.com

Öz

40 yıllık hayatında ülkesi ve kendisinin kaderini değiştiren Enver Paşa'nın siyasete yön veren liderliği askeri alandaki faaliyetleri yakın tarihin en çok tartışılan isimlerinden biri olmasına yol açmıştır. Hürriyet Kahramanı, İslam mücahidi, Edirne Fatihisi gibi unvanlara 1908-1914 yılları arasında sahip olan Enver Paşa'nın kısa sürede aldığı terfilerin ve elde ettiği başarılarla iktidara giden yolu açmıştır.

Kurmay yüzbaşılıktan harbiye nazırlığına kadar yükselebilmeyi başaran Enver Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne yaptığı 16 yıllık hizmet hayatının ilk kademesini içeren 1908-1914 yıllarında yaptığı faaliyetler incelenecek. Bu çalışma, dünyaya bakış açısını ve dünya halkının kendisiyle ilgili görüşlerini nasıl geliştirdiği sorusuna bir cevap bulmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. I. Dünya Savaşı'nı yöneten inişli-çıkışlı hayatıyla tarihi bir figür olarak ortaya çıkan Enver Paşa'nın ülke ve devlet yönetimini algılayışı Osmanlı Devleti'nde yönetim alanında gördüğü eksiklikleri hangi yöntemleri kullanarak giderdiği ve devlet yönetimine hangi katkıları sağladığı araştırılmıştır.

Bu çalışmada Enver Paşa'nın istibdat dönemi olarak adlandırılan II. Abdülhamit idaresine isyanı ve nihayetinde ülkenin kaderine yön veren bir lider haline gelmesi sürecinin The New York Times Gazetesi'nde nasıl yer bulduğu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enver Paşa, The New York Times Gazetesi, II.

Meşrutiyet, 31 Mart Olayı, Balkan Savaşları.

Abstract

The leadership in politics of Enver Pasha, who changed both the country's and his own destiny in his 40 years of life, led him to become one of the much-debated figures in recent history. Enver Pasha, who held appellations such as the Hero of Liberty, Islamic Warrior, and the Conqueror of Edirne between 1908 and 1914, paved the way for power with the promotions and achievements he achieved in a short time.

The activities of Enver Pasha, who succeeded in rising from staff captain to war minister, for Ottoman Empire from 1908 to 1914 in his 16 years' service will be examined. This study has been realized in order to find an answer to the question of how he has improved his view of the world and the view of the world public about him.. Enver Pasha's country perception, his methods of solving problems within the country, and his contributions to the government will be tracked. Enver Pasha, who had a life with ups and down in the period of World War I, became a historically eminent figure.

In this study, Enver Pasha's rebellion against the administration of Abdulhamid II, which is called period of autocracy, and the process of becoming the leader, who shaped the country's fate, was examined in The New York Times.

Keywords: Enver Pasha, The New York Times, II. Constitutional Monarchy, the 31 March Incident Balkan Wars.

Giriş

Asıl adı İsmail Enver olup doğumuyla ilgili olarak Türkçe ve Almanca otobiyografilerinde 23 Kasım 1881 Çarşamba ve 6 Aralık 1882 Çarşamba olarak farklı tarihler belirtilmiştir (Hanioglu, 1995: 261). Ancak Enver, Almanca olarak kaleme aldığı otobiyografisinde İstanbul'da eski lisan mektebinin karşısında Divan Yolu'ndaki evlerinde 12 Muharrem 1299 (6 Aralık 1882) da Çarşamba günü saat 12.00 doğduğunu belirtmiştir (Tekin, 2016: 21).

Babası aslen Gagavuz Türklerinden olup Ukrayna'nın Kili kasabasında yaşamış ve buna istinaden "*Killi*" ailesi olarak tanınan İslamiyet'i kabul eden Abdullah'ın altıncı göbekten torunu Ahmed Bey'dir (Bardakçı, 2019: 51). Ahmed Bey önce Nafia Nezareti fen memurluğu yapmış daha sonra surre emini olmuş ve sivil paşalık rütbesine yükselmiştir. Eşi Ayşe Hanım'dır (Hanioglu, 1995: 261). Enver Paşa'nın, Hasene (1887-1963), Nuri (1889-1949), Mediha (1894-1983), Kamil (1898-1964) ve Ertuğrul (1907-1931) adlarında beşkardeşi vardır (Bardakçı, 2019: 52).

Kısa boylu, ela gözlü ve buğday tenli olan (Aydemir, 1995: 186) Enver Paşa'yı The New York Times kelebek gözlü, orta boylu ve Avrupa-lıya göre daha koyu olmayan bir tene sahip olarak fiziki özelliklerini tasvir

etmiş ayrıca çekingen randevularına titizlik gösteren, güzel giyinmeyi bilen kadınların favorisi şeklinde ifadelerle kişisel özelliklerini de belirtmiştir (The New York Times, 1911, November 26).

Enver Paşa eğitim-öğretim hayatına üç yaşında ibtidai mektebinde başlamıştır. Daha sonra altı yaşında Fatih Mekteb-i İbtidaisi'ne girmiş ve ikinci sınıftayken babasının Manastır vilayeti Nafia fen memurluğuna atanması ile tahsiline Manastır'da devam etmiştir (Tekin, 2016: 21). 1889'da henüz sekiz yaşındayken Manastır Askeri Rüştiyesi'ne girmiştir. Ortaokulu on yedinci sırada bitirmiştir (Bardakçı, 2019: 52).

Şevket Süreyya Aydemir'in *bir şey vadetmeyen bir öğrenci* olarak nitelendirdiği Enver Paşa 1893 yılında Manastır Askeri İdadisi'ne girmiştir (Aydemir, 1995: 186-187). İdadiyi sınıf altıncısı olarak bitirmiş, ancak genel not ortalaması düşük olduğu için Harp Okulu'na elli altıncı olarak girebilmiştir. Harp Okulu'nu dokuzuncu sırada bitirmiştir (Kösoğlu, 2008: 28-29). Enver Paşa, Harp Okulundayken Yıldız Sarayı'nda sorgulanmış ancak ceza almamıştır. Olay Şehzade Abdülmecit Efendi'nin Almanca öğretmeni ve onun arkadaşı olan bir gazetecinin Sultan Abdülhamid'in bayram selamlığını seyretmeleri için evlerine misafir etmesiyle başlamıştır. İleride *Kut'ul Amara Kahramanı* olarak anılacak olan amcası Halil ile beraber Yıldız Sarayı'nda sorgu heyeti tarafından sorgulanmış, ancak heyetin istediği "misafirlerin Abdülmecit Efendi tarafından gönderilmiş olduğu" beyanını vermemeleri, tehditlere boyun eğmemeleri amca-yeğenin serbest bırakılmasına yol açmıştır (Kösoğlu, 2008: 30, Bardakçı, 2019: 78).

Murat Bardakçı, Enver Paşa'nın bu sorgulama ile Abdülhamid'e olan karşı tutumunun netleştiğini ve her şeyin tek sorumlusu olarak bu düzeni yaratan *zalimin* gitmesi gerektiği inancının perçinleştiğini belirtmiştir (Bardakçı, 2019: 78). Tanımadığı bir şehzadeye iftira atmaktansa kariyerine mâl olacak şekilde gerçeklerden ödün vermeyen Enver Paşa için ileriki senelerde Şehzade Abdülmecit Efendi The New York Times'a verdiği röportajda ülkesinin mahvına sebep olarak Enver Paşa'yı ve onun Alman hayranlığını gösterip "Berlin'den döndükten sonra bir Türk gibi değil, bir Alman gibi konuşuyordu... Enver'in zalim iradesi" gibi ifadelerle Enver Paşa'yı tenkit etmiştir (The New York Times, 1919, March 17).

Murat Bardakçı'ya göre 18 Kasım 1902 (Bardakçı, 2019: 79) Aydemir'e göre 23 Kasım 1902'de Kurmay Okulu'nu ikincilikle bitirmiş ve yüzbaşı rütbesine ulaşmıştır (Aydemir, 1995:195). Yüzbaşı Enver Bey, Makedonya'daki Üçüncü Ordu'ya ardından 5 Ocak 1903'te Üçüncü Ordu bünyesinde 13. Seyyar Topçu Alayı'nın 7. Bataryasına, 29 Eylül 1903'te Üsküp'teki 19. Nizamiye Alayı'nın Birinci Taburu'na tayin edilmiştir (Bardakçı, 2019: 79). Nisan 1904'te Üsküp'teki 16. Süvari Alayı'nda gö-

revlendirilmiş daha sonra İştîp'te "sunûf-ı muhtelif" hizmetini tamamlayarak Manastır'daki karargâha geri dönmüştür. Yirmi sekiz gün Erkan-ı Harp Dairesi'nin birinci ve ikinci şubelerinde çalıştıktan sonra Manastır Mıntıka-i Askeriyyesi Ohri ve Kırçova mıntıkları müfettişliğine tayin edilmiştir. 7 Mart 1905 tarihinde kolağası olmuş bu görev sırasında Bulgar, Rum ve Arnavut çetelerine karşı yaptığı mücadelede gösterdiği başarılar neticesinde dördüncü ve üçüncü Mecidi, dördüncü Osmanî nişanları ve altın liyakat madalyası almıştır. 13 Eylül 1906'da fevkalâde olarak binbaşılığa yükselmiştir (Hanoğlu, 1995: 261).

Üçüncü Ordu Merkezi olan Selanik'te, Talat Bey, Mithat Şükrü (Bleda), Bursalı Tahir (Ongun), Kazim Nami (Duru), İsmail (Canpolat), Ömer Naci ve arkadaşları tarafından kurulan *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*'ne Eylül 1906'da Enver Bey, on ikinci üye olarak katılmıştır (Kösoğlu, 2008: 45). Daha sonra Paris'teki Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleşen örgütte, Enver Bey'in ismi çeşitli suikast ve ihtilal girişimleriyle anılmıştır. İsminin açığa çıkması üzerine Manastır'dan İstanbul'a çağrılmıştır. Enver Bey 24 Haziran 1908 tarihinde dağa çıkarak ihtilalde öncü rol oynamıştır. 23 Temmuz 1908'de II. Abdülhamit'in Meclis-i Mebusan'ı yeniden toplantıya çağırması ile Selanik'teki kutlamalarda boy göstermiştir. Kolağası Niyazi Bey'le birlikte "hürriyet kahramanı" olarak tanınmıştır (Tekin, 2016: 23).

Hürriyet kahramanı Enver Paşa, 23 Ağustos 1908'de Rumeli Vilayeti Müfettişliği refakatine verildikten sonra 5 Mart 1908 tarihinde Berlin Askeri Ataşeliği'ne atanmıştır. 31 Mart Olayı nedeniyle kısa süre İstanbul'da bulunmuş daha sonra tekrar Berlin'e dönmüştür. 12 Ekim 1910 tarihinde Birinci ve İkinci Ordu manevralarında hakem olarak görev yapmış, Mahmut Şevket Paşa tarafından Makedonya'daki çete faaliyetlerine karşı rapor hazırlamak için bölgeye gönderilmiştir (Tekin, 2016: 23).

Sultan Abdülmecid'in torunlarından 1909'da Naciye Sultan ile nişanlanmış ve 1914 yılında evlenerek damad-ı şehriyari olmuştur (Bardakçı, 2019: 104). 15 Aralık 1913 tarihinde miralay (albay), 3 Ocak 1914'te mirliva (tuğgeneral) rütbelerine yükselmiş ve 8 Ocakta Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği'ne (Genelkurmay Başkanlığı) tayin edilmiştir (Bardakçı, 2019: 105). Enver Paşa'nın 11 Ağustos 1914 tarihinde Goben ve Breslav gemilerinin Boğazlardan geçişine izin vermesiyle 29 Ağustos 1914'te isimleri değiştirilerek Yavuz ve Midilli Osmanlı savaş gemileri olarak Rus limanlarını bombardıman etmesi üzerine Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na girmiştir (The New York Times, 1920, January 24).

I. Dünya Savaşı devam ederken 1 Eylül 1915'te ferik (korgeneral), 1917 Ocak ayında birinci ferik (orgeneral) olan Enver Paşa, Başkumandan

Vekili unvanı ile bütün orduların başına geçtiğinde 33, orgenerallik rütbesine ulaştığında 36 yaşındadır (Bardakçı, 2019: 105). I. Dünya Savaşı'nda cephelelerde alınan yenilgiler sonrası 14 Ekim 1918 tarihinde Talat Paşa'nın istifasıyla Enver Paşa'nın da Harbiye Nazırlığı son bulmuş, 1-2 Kasım 1918'de bir Alman denizaltısıyla Odessa'ya kaçmış 1 Ocak 1919 tarihinde bir irade ile askerlikten atılmıştır (Tekin, 2016: 27).

Nisan 1919-Şubat 1921 tarihleri arasında Enver Paşa Almanya-Azerbaycan-Rusya ülkeleri arasında kimine göre Turan kimine göre hayalperest fikirlerini hayata geçirmek için mekik dokumuştur (Kösoğlu, 2008: 27). Enver Paşa Şubat 1921 itibarıyla Milli Mücadeleye yön verenlerle iletişime girmiş ve 16 Temmuz 1921'de Mustafa Kemal'e mektup yazmıştır. Sakarya Savaşı sırasında Anadolu'ya geçmek için Batum'a oradan da Bakü'ye geçmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İttihatçılarla ilişkilerin kesilmesi yönündeki eğilimi ve Sakarya Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasıyla Enver Paşa Bakü'yü terk etmiştir (Hanioğlu, 1995:263). Ruslara karşı Basmacılara yardım için harekete geçmiştir (Kara, 2008: 80-95).

4 Ağustos 1922 tarihinde Kurban Bayramı nedeniyle gerçekleşen bayramlaşma sırasında Abıderya Köyünde Çeğen Tepesi mevkiinde ani bir Rus baskısıyla şehit edilen Enver Paşa'nın cenazesi Abıderya köyünde toprağa verildikten sonra 4 Ağustos 1996'da İstanbul'da Hürriyet Abidesi Tepesinde toprağa verilmiştir (Koloğlu, 2019).

Enver Paşa'nın Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne Girişi

Cemiyet, Bursalı Mehmet Tahir, Edip Server (Tör), İsmail Canbolat Hakkı Baha (Pars), Kazım Nami (Duru), Mithat Şükrü (Bleda), Mustafa Rahmi (Aslan), Ömer Naci ve Naci (Yücekök) liderliğinde 7 Eylül 1906'da *Hilal Cemiyeti* olarak kurulmuştur. Daha sonra 18 Eylül'de ismi *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti* olarak değiştirilmiştir (Hanioğlu, 2001: 476). Genelinin Türk, genç eğitimli asker ya da mülki memurların oluşturduğu liberal ve milli yönleriyle klasik burjuva niteliğiyle dikkat çeken cemiyete (Burak, 2003: 300), Enver Bey Priştineli Erkan-ı harp Binbaşısı Hakkı Bey ve Talat Bey'in yardımıyla Kur'an ve bıçak üzerine yemin ederek girmiştir. Enver Bey Eylül 1906'da cemiyetin 12 numaralı üyesi olarak görev yapmaya başlamıştır. Manastır'da teşkilatı güçlendirmek adına Neyyir-i Hakikat adlı gazeteyi gizlice dağıtmıştır (Bardakçı, 2019: 87-90). 27 Eylül 1907 tarihinde Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleşmiş ve *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti* ismiyle faaliyet göstermeye başlamıştır (Hanioğlu, 2001: 476).

Enver Paşa'nın ön planda olacağı cemiyet, 21 Mayıs 1305 (2 Haziran 1889) tarihinde Arapkirli Abdullah Cevdet, Diyarıbekirli İshak Sûkuti, Kafkasyalı Mehmet Reşit ve Konyalı Hikmet Emin adlı beş tıp öğrencisi

tarafından İstanbul'da Askeri Tıbbiye Mektebi'nde İttihat ve Terakki Cemiyeti adıyla kurulmuştur (Karabekir, 2018: 281).

Osmanlı Devleti'nin özerkliğini ve coğrafi bütünlüğünü yeniden inşa etmeyi amaçlayan (Keyder, 2007: 73) İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulduğu dönemde, Osmanlı Devleti'ni yeniden ayağa kaldırmak için 1789 Fransız İhtilali'nin özgürlük-eşitlik düşüncelerinden etkilenen ve tamamına yakınının eğitilmiş kesimden oluştuğu istibdada karşı gelmiş olan liberal hareketler oluşmuştur. Ülkede oluşan bu muhalif kesimin sürgünlerle, gizemli bir şekilde ortadan kaybolmalara, Boğaza atılmalarına maruz kalması nedeniyle yabancı basının muhalif kesime ilgisi artmıştır (The New York Times, 1895, October 25).

Bu dönemde, The New York Times İstanbul kaynaklı haberinde Cemiyet hakkında; İttihat ve Terakki'nin hem sivil hem de askeri kanatta büyük ölçüde *Hükümet istihdamına* sahip olduğunu, Makedonya'da taraftarının fazla olduğu burada mahalli kulüpler ve komitelerin var olduğunu belirtmiştir. Bulgar örgütlenmesine benzer özelliklerinin olduğu, gizliliğe önem verildiği, Cemiyetin ince detaylarının halk tarafından bilinmediğine dair bilgiler sunmuştur. Cemiyet'in teşkilatlanma şeklinin Türkiye'de olağanüstü bir şekilde gelişen masonluğun etkisinde kaldığı, komitede Selanik'te ya da başka hiçbir yerde yetkilinin olmadığı, toplantıların üyeler tarafından ağızdan ağza aktarılarak gerçekleştiği ve Dr. Nazım'ın seyyar satıcı, gezici hekim gibi kılık değiştirerek askeri birlikler arasında dolaşarak cemiyetin propagandasını yaptığına dair bilgileri de sayısında vermiştir (The New York Times, 1908, September 6).

Enver Paşa'nın Dağa Çıkışı

II. Meşrutiyet'in ilanı öncesi Osmanlı Devleti'nde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelere kayıtsız kalamayan İttihat ve Terakki Cemiyeti meşruti düzene geçmek için harekete geçmiştir. Osmanlı Devleti'nde meşrutiyetin ilanını hızlandıran gelişmelerin odağında Makedonya Sorunu vardır. Manastır, Selanik ve Kosova'dan oluşan Makedonya toprakları Ayestefanos Antlaşması ile Bulgaristan'a verilmiş ancak daha sonra yapılan Berlin Antlaşması ile tekrar Osmanlı sınırlarına dâhil edilmiştir. Bu gelişme sonrası Makedonya'da güç ve nüfuz elde etmek isteyen Bulgarlar, Sırp ve Rumlar burada tedhişçilik hareketlerine başlamıştır. Makedonya'da huzuru sağlamak için Osmanlı Devleti burada bazı tedbirler almıştır (Zeyrek, 2012: 207).

Makedonya'daki tedhişçilik hareketini sonlandırmak için Enver Paşa'da burada görev almış ve tedhişçilik hareketine karşı verdiği mücadele Enver Paşa'nın milliyetçi görüşünü etkilemiş ve geliştirmiştir (Tekin, 2016: 23). Yüzbaşı Enver Bey, Makedonya'daki Üçüncü Ordu'ya ardın-

dan 5 Ocak 1903'te Üçüncü Ordu bünyesinde 13. Seyyar Topçu Alayı'nın 7. Bataryasına, 29 Eylül 1903'te Üsküp'teki 19. Nizamiye Alayı'nın Birinci Taburuna tayin edilmiştir (Bardakçı, 2019: 79). Nisan 1904'te Üsküp'teki 16. Süvari Alayı'nda görevlendirilmiş daha sonra İştîp'te "sunûf-ı muhtelif" hizmetini tamamlayarak Manastır'daki karargâha geri dönmüştür. Yirmi sekiz gün Erkan-ı Harp Dairesi'nin birinci ve ikinci şubelerinde çalıştıktan sonra Manastır Mintika-i Askeriyyesi Ohri ve Kırçova mıntıkaları müfettişliğine tayin edilmiştir. 7 Mart 1905 tarihinde kolağası olmuş bu görev sırasında Bulgar, Rum ve Arnavut çetelerine karşı yaptığı mücadelede gösterdiği başarılar neticesinde dördüncü ve üçüncü Mecidi, dördüncü Osmanî nişanları ve altın liyakat madalyası almıştır. 13 Eylül 1906'da fevkalâde olarak binbaşılığa yükselmiştir (Hanioglu, 1995: 261).

Makedonya'da kaosun bitmemesi Avusturya-Macaristan ve Rusya'yı harekete geçirmiş, bu iki devlet Viyana Islahat Programını ortaya koymuştur. 1903 yılında Eylül ayının sonunda Avusturya-Macaristan İmp. François Joseph ile Rus Çarı II. Nikola ve Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Agenor Goluchowski ve Rus Dışişleri Bakanı Kont Lamsdorff Batılı ülkelerin onayını almak şartıyla 9 maddeden oluşan *Mürzteg Planı*'nı hazırlamıştır. Bu ıslahat programında idari, askeri, adli ve mali alanlarda çeşitli hükümler bulunmasına karşın programın önemli bir bölümü Balkanlarda güvenliğin sağlanması ve güvenlik teşkilatının yeniden yapılandırılması üzerine yoğunlaşmıştır (Dikici, 2010: 83). Osmanlı hâkimiyetine gölge düşüren uluslar arası kolluk birliğine rağmen Avusturya-Macaristan güvenlik konusunu tekrar gündeme getirmiş ve yeni bir reform düzenlemesi istemiştir. Bütün bu gelişmeler yaşanırken 1908'den itibaren Makedonya Sorununu İngiltere gündemine almıştır (Zeyrek, 2012:208).

İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola arasında 9-12 Haziran 1908 tarihleri arasında yapılan Reval Görüşmeleri'nde Makedonya, İran, Afgan hududu, Girit Adası ve Balkan demiryolları, Almanya üzerine konular görüşülmüştür. Reval Görüşmeleri Dünya gündemini sarsan kararların alındığı bir toplantı olmamakla birlikte Almanya'ya karşı iki büyük ülkenin güç gösterisi amacını taşımıştır. İttihat ve Terakki'nin Makedonya'nın paylaşıldığına olan inancının aksine bu görüşmelerde Makedonya Sorunu üzerine nihai bir karar alınmamıştır. Enver Paşa'nın "Makedonya ahvali hakkında vuku bulan mülakât hepimizi düşündürüyordu" (Cengiz, 2019: 48) ifadesi yersiz bir endişeden ibaret olsa da İttihat ve Terakki, Reval Görüşmelerini II. Abdülhamit yönetimine karşı bir propaganda aracı olarak kullanmış ve meşruti yönetime geçiş sürecini hızlandıran önemli bir faktör olarak kamuoyuna yansıtmıştır (Alkan, 2008: 49-53). Makedonya'da yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmamak ve İttihat ve Terakki'nin gücünü kırmak için II. Abdülhamit tarafından Münir Paşa

Atina'ya gönderilmiştir. Münir Paşa'nın görevi İttihat ve Terakki Cemiyetini destekleyen Müslüman ve Hristiyan çetelere karşı Yunan çeteleri oluşturabilmektir (Knight, 2010: 151). Bu durum İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde huzursuzluk yaratmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanını hızlandıran sebepler arasında yer almıştır.

22 Temmuz 1908' de II. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen sürede Osmanlı'da meydana gelen gelişmeleri The New York Times *Türk Devrim Nasıl Geldi* başlıklı haberde aktarmıştır. İstanbul kaynaklı haberde, Komitenin Temmuz ayında darbe yapmak gibi bir niyetinin bulunmadığı ancak oluşabilecek herhangi bir krizden yararlanmak istenildiği ayrıca 1 Eylül ve 1909 baharı için alternatif planlar yapıldığı üzerinde durulmuştur. Gazete Komitenin plan değiştirmesinde iki önemli gelişmeye işaret etmiştir. Birinci önemli gelişme Genç Türklerin Reval toplantısı ile ortaya çıkacak olan yeni reform programının hayata geçirilmesine izin vermemek, ikinci önemli gelişme ise Paris Büyükelçisi Münir Paşa'nın Atina'ya ve Belgrad'a yaptığı son ziyareti ile Bulgar karşıtı olmak kaydıyla Makedonya için *küçük düşürücü* bir anlaşma hazırladığı söylentisidir (The New York Times, 1908, September 6).

Gazetede yer alan haberin devamında Enver Paşa'nın kız kardeşi Hasene ile evli olan Selanik Merkez Kumandanı Nazım Paşa'ya düzenlediği suikast girişiminden de bahsetmiştir (The New York Times, 1908, September 6). II. Abdülhamit Makedonya'daki gelişmeleri takip ederken bir yandan da istibdata karşı örgütlenmiş ve giderek güçlenen İttihat ve Terakki'yi ortaya çıkartmak için Nazım Paşa'yı görevlendirmiştir. Cemiyetle ilgili önemli bilgilere ulaşmaya başlaması ile 1908 Haziranında Enver Paşa ve örgütün diğer üyeleri Nazım Paşa'nın öldürülmesine karar vermiştir. Suikast planı Enver Paşa tarafından yapılmıştır. Nazım Bey'in evinde akşam saatlerinde İsmail Canbolat'ın da misafir edildiği bir sırada Nazım Bey ve emir eri, Mustafa Necip Efendi tarafından vurulmuş ancak Nazım Bey kayınbiraderinin düzenlediği bu suikast girişiminden yaralı olarak kurtulmayı başarmıştır (Bardakçı, 2019: 90).

Bir yandan devam eden Niyazi Bey'in başarısız suikast girişimiyle ortaya çıkan tahkikât sonucunda Enver Bey'in her an ortaya çıkma ihtimali diğer yandan Reval Görüşmeleri, Resneli Niyazi'nin izinden gitmesine sebep olmuştur (Bardakçı, 2019: 90). Enver Paşa dağa çıkışını şu sözlerle ifade etmiştir (Cengiz, 2019: 61-64).

...Haziran'ın on iki ve on üçüncü Perşembe ve Cuma günleri arasındaki gecede artık Selanik'i, ailemi,, istikbal-i maddimi terk ederek sadece ahalden bir ferd gibi hükümetin bütün kuvvetine karşı alenen müsellehan ilan-ı isyan ediyorum... Çünkü bu andan

itibaren hiç idim. Dağda ise kim bilir hangi kurşunla vurularak asi diye cesedim bir köşeye atılacaktı. Fakat memnun idim... Binaenaleyh, ‘Elbet bir gün gelecek, beni rahmetle yadeden bulunacaktır.

The New York Times Enver Paşa'nın kız kardeşi Hasene ile evli olan Selanik Kumandanı Nazım Paşa'ya düzenlediği suikast sonrası tahkikatın derinleştiğini, ihbar edilecek ilk isimler arasında Enver Paşa'nın olduğunu belirtmiştir. Ayrıca terfi ve ödül vaadiyle İstanbul'a çağrıldığını ve Enver'in bunun *Boğazın dibine açılan bir davetiyeyle sonuçlanacağını* fark ettiğini ve Komite'nin dağılma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu bir anda Resne'de Niyazi Bey'in İttihat ve Terakki adına ilk isyan hareketini başlattığını ve Enver'inde onu takip ettiği bilgisine yer vermiştir (The New York Times, 1908, September 6).

Enver Paşa'nın dağa çıkması ile II. Meşrutiyet'in ilanı arasında geçen kırk bir günlük süre zarfında tek merak ettiği konu ailesinin bu duruma karşı aldığı tutum olmuştur. Bu konu Selanik'te demiryolu müfettişi olarak görev yapan kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal'in ailesinden getirdiği mektupla son bulmuştur. Dağlarda Ahmed Dayı, Doyranlı Ahmed Ağa isimlerini kullanan Enver Paşa'nın aldığı mektupta ailesinin bu mücadelesini desteklediği anlaşılmıştır (Bardakçı, 2019: 95-96).

Enver Paşa ve II. Meşrutiyet'in İlanı

Niyazi ve Enver Beylerin dağa çıkmasıyla Makedonya'da ortam daha da gerilmiştir. Haziran 1908'de gayrimüslimlerin bir koruda eğlence düzenlemesi, binlerce Arnavut'un Firzovik'te toplanmasına sebep olmuştur. Resneli Niyazi Bey'in başlattığı isyanı bastırmak ve toplanan Arnavutları istibdata karşı bir eylemin içine girmesini engellemek için görevlendirilen Şemsi Paşa'nın yaptığı çağrıya tepki ve Avusturya askeri birliklerinin bölge üzerine harekete geçtiği söylentisi kısa sürede Arnavutların sayısını otuz bine yaklaştırmıştır. Bu durum karşısında Osmanlı yönetimi Firzovik'teki bu sorunu çözmek için Kosova Jandarma Komutanı İttihat ve Terakki üyesi olan Miralay Galip Bey'i göndermiştir. Galip Bey Meşrutiyet yanlısı bir telgrafı Arnavutların imzasıyla İstanbul'a çekmiştir. Telgrafta meşruti yönetimin ilan edilmediği takdirde İstanbul'a yürüyecekleri bilgisine yer verilmiştir (Çavuş, 2015: 63-69). Rumeli vilayetlerinden Saraya meşruti yönetim yanlısı 77 adet telgraf çekilmiştir. Firzovik'te başlatılan meşruti yanlısı telgraflar II. Abdülhamit'in alacağı kararda etkili olmuştur (Zeyrek, 2012: 218).

Niyazi ve Enver Bey'in dağa çıkması ile Manastır'daki bozulan asayiş tekrar sağlamak için Şemsi Paşa görevlendirilmiştir. Ancak Şemsi Paşa 7 Temmuz 1908'de Manastır Postanesi'nin önünde Yüzbaşı Atıf

(Kamçıl 1880-1947) tarafından öldürülmüştür (Bardakçı, 2019: 96). İngiliz muhabir Edward Knight Şemsi Paşa'nın ölümüyle Yıldız'ın ülkeyi iç savaşa sokma eyleminin suya düştüğü ve İttihat ve Terakki'nin varlığına zarar verecek ve kuruluş amacına gölge düşürecek her türlü eylemin sona erdiğini belirtmiştir (Knight, 2010: 144). Sarayın aldığı her türlü müdahale İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından bertaraf edilmiş, II. Abdülhamid'i sarsan en önemli olay Şemsi Paşa suikastı olmuş ve Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe sokmaya karar vermek zorunda kalmıştır (Bardakçı, 2019: 96).

10 Temmuz 1908'de Makedonya şehirlerinde Meşrutiyetin fiilen ilanından sonra Padişah II. Abdülhamid 11 Temmuz'da Sadrazam Sait Paşa imzasıyla eyaletlere Kanun-i Esasi'yi bildirmiştir. II. Abdülhamid Şeyhülislam Mehmet Cemalettin Efendi'nin önünde Kur'an'a el basmış, Kanun-i Esasi'ye ve Meşrutiyet'e sadık kalacağına dair yemin etmiştir (Aydemir, 1995: 43).

Meşrutiyet'in ilanı sonrası genel af, terfiler, kabine değişikliği olmuş (Sait Paşa yerine Kâmil Paşa), Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş, Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edilmiş ve Yunanistan Girit'i sınırlarına katmıştır. 1908 seçimi, liberal Ahrar Fırkası ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında yaşanan çekişmeler, Kamil Paşa'nın istifası ülke gündemini meşgul etmiştir (Ahmad, 2006: 63-65).

Meşrutiyet'in en önemli kurucularından biri olan Enver Paşa 23 Ağustos 1908'de Rumeli Vilayetleri Müfettişliğinde bulduktan sonra 12 Ocak 1909'da Berlin Ateşemiliterliği'ne atanmıştır. Bu atanma hem ülkesinin hem de kendisinin kaderinin değiştiren bir dönüm noktası olmuştur. Burada Almanya'nın sayılı ailelerinden olan Sarre Ailesi ile tanışmıştır. Bu ailenin kültürel birikiminden ve sosyal çevresinden yararlanmıştır. Enver Paşa'nın Naciye Sultan dışında düzenli olarak mektuplaştığı ikinci kadın Maria Sarre olmuştur. Fransızca yazılan mektuplarda ülkenin ve kendisinin genel durumu üzerine değerlendirmeleri vardır. Maria Sarre savaş sonrasında Enver Paşa'yı ve İttihatçıları maddi-manevi yardımlardan mahrum bırakmamış ve Enver Paşa ve arkadaşlarının Moskova'ya gidişine yardımcı olmuştur. Murat Bardakçı, Enver Paşa'nın Sarre ailesi ile Alman hayranlığının başladığını, bu hayranlığın Alman ordusu ve nizamına olduğu belirtmiştir (Bardakçı, 2019: 106-110).

Enver Paşa ve 31 Mart Olayı

İttihat ve Terakki'nin getirdiği II. Meşrutiyet'in yaptırımları, yeni düzenle çıkar çatışmasının yaşanması, Fransa İhtilali'ni var eden özelliklere sahip bir orta sınıftan Osmanlı Devleti'nin yoksun olması, ordu içerisindeki alaylı-mektepli çatışmasının yaşanması ve Batılı devletlerin

kışkırtması 31 Mart Olayı'na kaynaklık etmiştir (Aysal, 2016: 1, Çavuş, 2015: 6-19).

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası İttihat ve Terakki'nin yaptığı bazı uygulamalar toplumda meşrutiyet karşıtlığı oluşturmuştur. İttihat ve Terakki'nin askeri ve sivil kanatta istibdat döneminde yapılan usulsüz kadro ve maaş düzenlemelerine karşı hazineye gelir sağlamak için tensikat usulüne yönelmiştir. Bu durum usulsüz olarak alınan asker ve memur kadrosunun görevden alınmasına ve maaşların yarıya düşürülmesine sebep olmuştur. İttihat ve Terakki'nin kendi adamlarını yerleştirmek için uyguladığı tensikat usulü sivil ve askeri kesimde Meşrutiyet mağdurlarının doğmasına sebep olmuş ve 31 Mart Olayı'nda bu iki kesimin aldıkları tavırda belirleyici rol oynamıştır (Aslan, 2010: 6).

İttihat ve Terakki, meşruti düzene geçişle birlikte yönetimde doğrudan söz sahibi olmak yerine kurulan hükümetler üzerinde baskı uygulayarak isteklerini yaptırma yoluna gitmiştir. Bu baskı toplumda huzursuzluğa yol açmıştır. 31 Mart Olayı öncesi gerçekleşen önemli gelişmelerden biri de İngiliz yanlısı Kamil Paşa'nın kurduğu hükümetin güvenoyu almaya rak düşürülmesidir. Sait Paşa'nın istifasıyla yerine Kamil Paşa 05.08.1908 tarihinde sadrazam olmuştur. Kamil Paşa'nın yedi aylık sadrazamlığına İttihat ve Terakki ile çekişmesi damgasını vurmuştur. Kanuni Esasi'nin Bahriye ve Harbiye nazırlarını Sultan atar maddesinin yerine getirilmesinde İttihat ve Terakki'nin Bahriye ve Harbiye nazırlarının atanmasında Kamil Paşa'ya baskı uygulaması İttihat ve Terakki'yle sadrazamı karşı karşıya getirmiştir. Harbiye Nazırlığına Nazım Paşa'nın atanması ve Bahriye Nazırlığına Hüsnü Paşa'nın getirilmesi Kabine'den atamaların habersiz yapılmasını bahane eden Dâhiliye Nazırı Hilmi Paşa'nın, Adliye Nazırı Refik Bey'in, Şura-yı Devlet Reisi Hasan Paşa'nın istifa etmesi Hükümet krizine yol açmıştır. 14 Şubat 1908'de Meclis'e Gümölcine Mebusu İsmail Bey ve beş arkadaşı atamaların Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle gensoru önergesi vermiştir. Kamil Paşa iki defa Meclis'e çağırılmasına rağmen gelmemiş ve tezkere şeklinde sorulara cevap vermiştir. Meclis sekize karşı yüz doksan yedi oyla Kamil Paşa Hükümeti'ni düşürmüştür. Meclis'te gensoru görüşmelerindeki demeçler toplumda kutuplaşmalara yol açmıştır (Özüçetin ve Yıldız, 2009: 20-21). The New York Times İstanbul kaynaklı haberinde Kamil Paşa'nın sözlerine yer vermiştir. Habere göre Kamil Paşa, bu Komitenin sorumsuz müdahalesinin Hükümet'in çabalarını etkisiz hale getirdiğini ve devam etmesine izin verilmesi halinde ülkenin geleceğini ciddi şekilde tehlikeye sokacağını, Türkiye'nin 1908 Ağustosunda Avrupa illerinde güçlü bir ordusu vardıysa Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan edemeyeceği ne de Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i ülkesine ekleyeceğini iddia etmiştir (The New York Times, 1909, April 4).

Toplumun huzursuz olduğu böyle bir ortamda Volkan gazetesinde yer alan Derviş Vahdeti'nin yazıları ve 6 Nisan 1909 'da Serbesti gazetesinin yazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi ile cenazesinde İttihat ve Terakki karşıtı gösterilerin dini söylemlerle farklı bir boyut kazanması sonucunda 31 Mart Vakası irticai bir nitelik kazanmıştır (Çavdar, 2011: 70). İttihat ve Terakki'nin *Meşrutiyet'in Bekçileri* adını verdikleri Rumeli'den İstanbul'a getirilen Avcı Taburlarınının 12 Nisan gecesi Taşkışla'da ayaklanarak Meclis'i kuşatması ile isyan başlamıştır (Arslan, 2010: 10).

Meşruti düzeni tehlikeye sokan 31 Mart Olayı'nın gerçekleşmesi üzerine Enver Paşa Berlin Askeri Ateşe Militerliği'ndeki görevini kısa süreliğine bırakmış ve İstanbul'a gelmiştir (Bardakçı, 2019: 103). İttihat ve Terakki olaylar karşısında iki strateji uygulamıştır. Bunlardan birincisi memleketin genelindeki İttihat ve Terakki kulüpleri öncülüğünde sadaret makamına protesto telgrafları çekmek, ikincisi ise silahlı güçler toplayarak İstanbul'a yürümektir. Cemiyetin sivil ve askeri kanadı tarafından hazırlanan bu iki stratejide başarıya ulaşılmıştır. Telgraflar Rumeli'den geldiği kadar Anadolu'dan da çekilmiştir. Çekilen telgrafların ortak noktası “meşrutiyetin tehlikede olduğu, onu korumak için gerekirse silaha başvurulacağı”dır. Askeri harekât ise Hareket Ordusu şeklinde ortaya çıkmıştır (Çavdar, 2011: 74).

Meşrutiyet in tehlikeye düşmesi, İstanbul'da İttihat ve Terakki'nin zor durumda kalması nedeniyle Selanik'te Mahmut Şevket Paşa'nın komutasında Mustafa Kemal'in ismini verdiği *Hareket Ordusu* isyanı bastırmak için İstanbul'a doğru yol almaya hazırlanırken Enver Paşa Selanik'e oradan da Yeşilköy'e varmıştır. Burada Mustafa Kemal'den Hareket Ordusu Kurmay Başkanlığı görevini almıştır. Enver Bey, İstanbul'daki askeri hareketi hazırlamakla görevlendirilmiştir. 11 Nisan (24 Nisan) Cuma günününün 12 Nisan (25 Nisan) cumartesiye bağlayan gece sabaha karşı, Hareket Ordusu yürüyüşe geçmiştir. Ordunun öncü birliğinde Binbaşı Enver Bey, Ali Fethi Bey, Binbaşı Ali Hikmet Bey, Binbaşı Hafız, Binbaşı Muhtar sonraki birlikte Kazım Karabekir ve İsmet İnönü vardır. Gönüllülerin başında Resneli Niyazi Bey vardır. Taşkışla ve Taksim Kışlasında yapılan şiddetli direniş sonrası Hareket Ordusu, 25 Nisan'da Saray'ı abluka altına almış ve 27 Nisan'da kuşatma sonlanmıştır. 31 Mart Olayı bastırılmıştır (Tekin, 2016: 253).

The New York Times Londra kaynaklı haberinde 31 Mart Olayı ile ilgili hem askerlerin hem de sivillerin İttihat ve Terakki'ye bağlılıklarının devam ettiğini, demiryolunu kullanarak Belgrat'a ardından da Selanik'e “Anayasa'yı kuran, Temmuz Devrimi'nin baş organizatörlerinden biri olan

ünlü Genç Türk lideri Enver Bey' in " ulaştığı bilgisini vermiştir. Ayrıca Üçüncü ve Beşinci Ordu Birliği'ni komuta eden subayların Harbiye Nazırı ve II. Abdülhamit'e "Anayasa'ya karşı her türlü girişimde askerlerin başkente yürüebileceklerini" ifade eden bir telgraf çektiği, Sultan'ın "Anayasa'nın bu bütünlük içinde devam edeceğini" belirten bir telgrafı Üçüncü ve Beşinci Orduda görev alan subaylara çektiğini ifade etmiştir (The New York Times, 1909, April 17).

22 Nisan' da The New York Times Londra kaynaklı Abdülhamid Gitmeli adlı haberinde Enver Paşa'nın röportajına yer vermiştir. Enver Paşa röportajında II. Abdülhamid'in artık gitmesi gerektiğini, tahtta kalmasının ülkenin zararına olacağını, Hareket Ordusu'nun henüz şehre girmemesinin nedeninin deniz filosunun Sultan'ın emri ile bombalama ihtimali ve sonrasında diplomatik krize yol açma endişesi olduğunu vurgulamıştır. Ancak daha sonra savaş gemilerine İttihat ve Terakki yanlısı subayların yerleştirildiğini, "hiçbir şeyin ilerlemelerini durduramayacağını, Abdülhamid'in yaşamı için iyi niyetine güvenebileceğini" belirtmiştir (The New York Times, 1909, April 22).

Aynı röportajda İstanbul'dan kaçan eski milletvekili Meclis Başkanı Ahmet Rıza ise başkentte yaşanan gerici hareketin yarın son bulacağını ve 31 Mart Olayı'na destek veren herkesin cezalandırılacağını belirtmiş ve "Sultan gericilerle dava arkadaşlığı yaparsa tahttan düşecek" ifadesini kullanmıştır (The New York Times, 1909, April 22).

24 Nisan'da isyan bitmiştir. Hareket Ordusundan 49 kişi ölmüş, 82 kişi yaralanmıştır. 25 Nisan 1909'da Hareket Ordusu İstanbul'da sıkıyönetim ilan etmiştir. 31 Mart Olayı'nda suçlu olarak kabul edilen Avcı Taburları ve Hassa Ordusu Rumeli'ye sürülmüştür (Türkmen, 1997: 125). 27 Nisan 1909'da Meclis-i Mebusan toplanmış ve II. Abdülhamit tahttan indirilmiş ve V. Mehmet Reşat Osmanlı Devleti'nin padişahı seçilmiştir (Kösoğlu, 2008: 79).

Enver Paşa ve Trablusgarp Savaşı

İtalya on dokuzuncu asrın ikinci yarısında siyasi birliğini tamamlamasıyla sömürgecilik faaliyetlerine girişmiştir. 1830'da Cezayir'in ve 1881'de Tunus'un Fransızlar tarafından Mısır'ın 1882'de İngilizler tarafından işgal edilmesi 1887'de İngiltere, 1900'de Fransa'yla ve 1909'da Rusya ile yapılan antlaşmalardan aldığı destekle İtalya Adriyatik'i kapalı bir deniz haline getirme amacını gerçekleştirmek için Trablusgarp ve Bingazi topraklarına göz dikmiştir. Coğrafi konum olarak İtalya'ya yakın olması, Osmanlı Devleti'nin merkez topraklarından uzak olması, savunacak gücünün bulunmaması gibi avantajları göz önünde bulunduran İtalya 29 Eylül 1911'de Trablusgarp'a asker çıkartmıştır (Çolak, 2013:153-154).

Akdeniz ve Ege Denizi'nin İtalyan donanmasının kontrolünde olması ve Osmanlı donanmasının Çanakkale Boğazı'nı koruması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprak parçası olan Trablusgarp'a asker ve malzeme göndermesini neredeyse imkânsız kılmıştır. Bu durum genç subayların gönüllü bir şekilde Mahmut Şevket Paşa'nın desteğiyle Trablusgarp'taki yerli halkı örgütlemek için harekete geçmesine yol açmıştır. Trablusgarp'tan deniz yoluyla ulaşmak yerine Mısır ve Tunus yoluyla bu bölgeye gönüllü subaylar ulaşmıştır. Enver Paşa Berlin Ateşe Militerliği'nden ayrılıp Trablusgarp için önce Selanik'e gelmiştir. Selanik ve İttihat ve Terakki Merkez Komitesinde Enver Paşa savaşta yürütülecek strateji için çete muharebeleriyle düşmanın iç bölgelere çekilmesi ve gece baskınlarıyla direnişin güçlenmesi önerilerini getirmiş ve teklifleri kabul edilmiştir (Kurtcephe, 1991: 361-372).

The New York Times'ta yer alan İstanbul kaynaklı haberde *Abdülhamid'i deviren adamın* Trablus'taki ordunun başında olduğunu buraya nasıl geldiğinin kamuoyunda merak konusu olduğunu belirtmiştir. Gazete Enver Paşa'nın Trablusgarp'a ulaşmak için Mısır'ı deniz yoluyla geçtiği ya da Anadolu demiryolunu kullandığı Mekke'ye giden demiryolunu kullanarak da Mısır sahili boyunca ilerlediği bir rotayı tercih etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca haberde gönüllü subayların Trablusgarp'a gizlice kılık değiştirerek gitmesini II. Abdülhamid'e karşı verilen mücadele sonucunda edindikleri tecrübeye bağlamıştır (The New York Times, 1911, November 26).

Ali Fethi (Okyar), Binbaşı Enver Bey, Müşir Recep Paşa'nın oğlu Ekrem Bey, Fuat (Bulca), Enver Bey'in amcası Halil Bey, Kolağası Mustafa Kemal Bey, Nuri (Conker), Albay Neşet Bey, Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Bey ve Yakup Cemil'in yer aldığı gönüllü subaylar Trablusgarp savunmasını üç koldan gerçekleştirmiştir. Trablus Komutanlığı: Kurmay Albay Neşet, Bingazi Komutanlığı: Kurmay Binbaşı Enver, Derne Komutanlığı: Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal tarafından komuta edilmiştir (Tekin, 2016:182).

Direnışte yerli halkın önde gelen isimlerinden Süleyman el Barûni ve Sunûsi Şeyhi Ahmed Şerif'in büyük katkıları olmuştur. Özellikle Enver Bey'in saraya damat olması Araplar arasında saygınlığının artmasına vesile olmuştur. Enver Bey'in Sunûsi ailesinden biriyle izdivaç yapıp Osmanlı Devleti'nin yıkılması durumunda Arap hilafetinin lideri olabileceği gibi söylentiler ve biçilen roller onun yerli kabileleri birleştirmesinde ve mücadeleye sevk etmesinde önemli bir etki yaratmıştır (Beydilli, 2016: 613).

Berlin'den ayrılmadan önce The New York Times Londra kaynaklı haberde Enver Paşa'nın röportajına yer vermiştir. Enver Bey verdiği rö-

portajda İtalya'yı küçümseyen sözler sarf etmiş ve Osmanlı ordusuna karşı koyacak güçlü bir İtalyan ordusu olmadığını belirtmiştir (The New York Times, 1911, October 2).

28 Ekim tarihli The New York Times Enver Bey'in Mısır üzerinden Trablusgarp'a ulaştığını, Arapların İtalyan hattını yardığını ancak İtalyanların 500 kişiyi kuşattığını teslim olunması için süre verildiği ancak İtalyan komutanın Türklerden ele geçirdiği bir Hotchkiss silahı ile teslim olan kuvvete ateş ederek büyük bir infaz gerçekleştirdiğini belirtmiştir. İtalyan yöntemlerine karşı protesto yapıldığı, mahkûmların sıkıyönetim nedeniyle katledildiği bilgilerine de yer verilmiştir (The New York Times, 1911, October 28). İtalya Trablusgarp ve Bingazi'yi bombardımana tabi tutarken asker ve sivilleri ayırt etmemiş katliama devam etmiştir. İtalya bölgedeki yerli halkı içi boş gerekçelerle suçlayarak idam ve hapis cezalarına çarptırmıştır. Bu durum Büyük devletlere şikâyet edilmesine rağmen İtalya katliama devam etmiş ve bu duruma karşı Batı sessizliğini korumuştur (Yetişgin, 2018:1538-1542). The New York Times Roma kaynaklı haberinde İtalya'nın suçlamaları reddettiği bilgisine yer vermiştir. Ayrıca haber bölgede bulunan bir görgü tanığının kadın ve çocuklarında idam edildiği bilgisini paylaşmış ve katliamın bir hikâyeden ibaret olabileceğini de belirtmiştir (The New York Times, 1912, November 12).

Bir yıl süren savaş sonrası 7 Ekim 1912'de Balkan Savaşı'nın başlaması nedeniyle Enver Paşa İstanbul'a dönmek zorunda kalmış, 18 Ekim 1912'de Uşi Antlaşması yapılarak Trablusgarp'tan çekilmek zorunda kalmıştır (Tekin, 2016: 182).

Enver Paşa ve I. Balkan Savaşı

Osmanlı Devleti'nin on dokuzuncu asrın yarısından itibaren güç kaybetmesi ve uyguladığı denge politikası ile toprak bütünlüğünü korumaya çalışması, imparatorluk topraklarına göz koyan Avrupalı devletlerin, milliyetçilik duygularıyla bağımsızlık isteyen devletlere destek vermesi sonucunda ülkede isyanların devletten kopmaların oluşmasına sebep olmuştur. Özellikle Balkanlarda Rus ve İngiliz çıkarlarının çatıştığı bu bölgeyle ilgili olarak Osmanlı Devleti yeterli tedbirleri alamamıştır.

XX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında yaşanan kabine buhranı, ordu-siyaset karmaşası, 13 Nisan 1909'da 31 Mart Olayının yaşanması, 27 Nisan 1909 taht değişikliğinin yaşanması, 1909-1911 Arnavut isyan gibi gelişmeler I. Balkan Savaşı öncesi Osmanlı Devleti'nin zayıf düşmesine sebep olmuştur (Ahabab, 2015: 95-96).

İXX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa yeni bir dünya düzenine girmiş İngiltere, Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtal-

ya siyasi, iktisadi ve askeri alanlarda güçlenirken Osmanlı Devleti toprak kaybetmiş, siyasi, askeri ve mali alanlarda zayıflamıştır. Osmanlı Devleti'nin bu durumu onu dış tehditlere açık hale getirmiştir. Dini farklılıklara dayanan bir Doğu-Batı medeniyetleri çatışması olarak tanımlanan Şark meselesinin varlığı ve öncesinde Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımı ile Balkan Devletleri Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlık için ittifak kurmuş ve Trablusgarp Savaşı'ndan faydalanmıştır (Yıkıcı ve Özlü, 2018: 677-678). 30 Eylül 1912'de Balkan devletleri seferberlik ilan etmiş ve 8 Ekim 1912'de Bulgaristan, Yunanistan, Karadağ ve Sırbistan tarafından oluşturulan Balkan Birliği üyelerinden en küçüğü Karadağ Osmanlı'ya savaşı ilan etmiştir (Ahabab, 2015: 96).

The Times gazetesi Balkan Savaşı ile ilgili olarak Balkanlarda barışın kalıcı olmadığını, Balkan Devletlerinin ve Osmanlı Devleti'nin savaşa hazırlık yaptığını, Balkan Birliği'nde halkın savaş çıkırtkanlığı yaptığını belirtmiştir. Ayrıca İttihat ve Terakki'nin tecrübesizliğinden ve savaşa katılan hiçbir ülkenin kullanabileceği parasının bulunmadığı ve bu yüzden büyük devletlerin duruma müdahil olması gerektiğine dair bilgiler vermiştir (Okur, 2012: 189-190).

Yurtdışında Balkan Savaşı'nın yankıları sürerken Sırp ve Bulgar ordularının bir kısmı Makedonya'da, Karadağlılar ve Sırp ordularının diğer kısmı Sancak'ta, Bulgar ordusunun diğer kısmı da Trakya'da konuşlanmıştır. Osmanlı ordusu bu ittifaka karşı dörde bölünmüş ve hazırlıklar tamamlanmıştır. Enver Paşa Çatalca'ya geldiğinde 10. Kolordu Kurmay Başkanlığı görevini üstlendiğinde Rumeli elden çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde Edirne savunmasını yapan Şükrü Paşa 26 Mayıs 1913'te Edirne'yi boşaltmış ve böylece klasik kale muharebeleri devri kapanmıştır (Küçük, 1992: 24, Ahabab, 2015: 997-999). The New York Times, *Medeniyetler Savaşı* olarak kamuoyuyla paylaştığı Balkan Savaşı'nda 200.000 Türk'e karşı Balkan Birliği'nin mücadele ettiğini (The New York Times, 1912, October 19), Muzaffer Bulgar ordusunun Edirne'ye yaklaştığı, Edirne'yi Bulgarların bombaladığı, Balkan Birliği'nin ilerleyişinin Avrupa'yı şaşkırttığı (The New York Times, 1912, October 26), Bulgarların 9000 Türk askerini ele geçirdiği (The New York Times, 1912, November 30) bilgilerine yer veren haberler yapmıştır.

Bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı Devleti'nde kabine değişikliği yapılmıştır. 22 Ekim 1912 tarihinde kabinesinde eski sadrazamların (Kamil Paşa, Avlonyalı Ferit Paşa ve Hüseyin Hilmi Paşa) nazır olarak bulunmasıyla Büyük Kabine, oğlu Mahmut Muhtar Paşa'nın kabinede bulunmasıyla Baba-Oğul Kabinesi olarak bilinen Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi'nin yerini Kamil Paşa Kabinesi almıştır (Uçarol, 1996: 525). Kabine değişik-

liği sonrası savaşın gidişatında bir değişiklik olmamış Edirne'ye rağmen anlaşma yolunu seçen Kamil Paşa Hükümeti'ne karşı Enver Paşa Bab-1 Ali Baskını'nı gerçekleştirmiş ve böylece İttihat ve Terakki'nin yönetimi doğrudan ele almasını sağlamıştır. Ancak sonuç değişmemiş sulh yoluna gidilmiştir (Küçük, 1992: 24). The New York Times yaptığı haberde Edirne için Osmanlı Devleti'nin ısrarcı olduğu ancak bunun beyhude bir çaba olduğu bilgisine yer vermiştir (The New York Times, 1912, November 13).

Balkan devletleri ile 30 Mayıs 1913'te sulh yapılmıştır. Böylece Midye-Enez hattı Osmanlı-Bulgar sınır olarak kabul edilmiştir. Edirne, Trakya ve Dedeğaç Bulgaristan'a; Selanik, Güney Makedonya ve Girit Yunanistan'a; Kuzey ve Orta Makedonya Sırbistan'a; Romanya'ya da Silistre verilmiştir (Açıkses ve Doğanay, 2009: 37).

Enver Paşa ve Bab-1 Ali Baskını

I. Balkan Savaşı'nın son bulması için Batı'nın 17 Ocak'ta Osmanlı Devleti'ne verdiği notada o sırada kuşatma altında olan Edirne'nin Bulgaristan'a verilmesi isteği sadrazam Kamil Paşa'nın bu duruma sıcak baktığının düşünülmesi, Kamil Paşa'nın sadrazam oluşu ve İttihat ve Terakki'ye karşı tutumu İttihat ve Terakki'yi hükümet darbesine götürmüştür (Bolat, 2015: 62).

Bab-1 Ali Baskını için yapılan ilk toplantı Beşzade Emin Bey'in Vefa semtinde bulunan evinde gerçekleşmiştir. Enver Bey'in katılmadığı toplantıda Prens Sait Halim Paşa, Hacı Adil Bey, Ziya Gökalp, Binbaşı İsmail Hakkı Bey, Kurmay Binbaşı Fethi Bey, Mithat Şükrü, Cemal Paşa, Dr. Nazım, Kara Kemal ve Mustafa Necip Bey yer almıştır. İlk toplantıdan bir sonuç alınamamıştır (Aydın, 2019).

Toplantının içeriği Adapazarlı Mümtaz Bey tarafından Enver Paşa'ya aktarılmıştır (Aydemir, 1995: 380). İkinci toplantıya katılan Enver Paşa şu sözleri sarf etmiştir: “Geçen defaki ictimamızda konuşulan şeyleri hayretle haber aldım. Ben fazla konuşmaya ihtiyaç duymuyorum. Yalnız sizlerden şunu öğrenmek istiyorum. İktidardaki hükümetin memleket meselelerinde başarı sağlayacağından emin misiniz? Eğer eminseniz mesele yoktur. Beyhude bir araya gelip konuşmayalım. Hemen dağılım.”

“Hayır, emin değiliz.” şeklinde verilen cevapla Bab-1 Ali Baskını kesinleşmiştir (Aydın, 2019).

23 Ocak 1913'te Bab-1 Ali'de Kamil Paşa ve kabinesi Balkan Savaşı'nı sonlandırmak için toplanmıştır. Ömer Naci baskını meşrulaştırmak için halkı galeyana getiren şu konuşma yapmıştır; “Alkışlayın vatandaşlarım alkışlayın, vatanın kurtarıcısı milletin göz bebeği Enver hainlere hadlerini bildirmeye gidiyor... Bütün İttihat ve Terakki Enver ile beraberdir.

Edirne'yi vermeyeceğiz" (Aydın, 2019).

Beyaz bir atla Bab-ı Ali'ye gelen Enver Paşa'nın yanında Yakup Cemil, Hilmi Bey, Mustafa Necip Bey, Sapançalı Hakkı ve Mümtaz Bey bulunmuştur. Daha sonra Talat, Nail ve Abidin Paşalar gelmiştir. Yaşanan arbedede Nazım Paşa Yakup Cemil tarafından vurulmuştur. Enver Paşa'ya Kamil Paşa istifasını vermiştir (Aydemir, 1995: 384-385).

24 Ocak 1913 tarihli The New York Times'ta Bab-ı Ali Baskını ile ilgili *Genç Türkler Yeniden Güçlendi, Mahmut Şevket Paşa Vezir-i azam Oldu, Kamil Paşa Vatan Haini İlan Edildi* başlıklarına yer verilmiştir. Nazım Paşa'nın öldürüldüğü bilgisini aktarmıştır (The New York Times, 1913, January 24). Ertesi günkü sayısında İstanbul kaynaklı haberde Nazım Paşa'nın ölümüyle şehirde isyan olduğunu bildirmiştir. Haberin devamında yer alan Barış ve Edirne'yi İstiyorlar başlığı altında Talat Bey'in konuşmasına yer verilmiştir;

...Hükümet, düşmanlıkların yeniden başlatılması istemiyor... Öte yandan askeri açıdan bakıldığında Türkiye özellikle Hükümet Müttefiklerinin güçlerinin tükenme noktasına yakın olduğuna inandığı için avantajlı bir şekilde savaş yapmak için her zamankinden daha iyi durumda... özellikle de Kutsal Şehri teslim etmekten ziyade tüm Türk milletinin mücadele etme kararlılığında olduğu anlaşılmaktadır (The New York Times, 1913, January 25).

Enver Paşa ve II. Balkan Savaşı

İttihat ve Terakki'yi başa getiren, partisini rakipsiz kılan, Kamil Paşa'nın elinden sadrazamlığı alıp Mahmut Şevket Paşa'yı sadrazamlık görevine getiren Bab-ı Ali Baskını başkahrmanı Enver Paşa için en önemli mesele kaybedilen Edirne'dir. I. Balkan Savaşı'nın sonunda Balkan Birliği'nin Osmanlı'dan aldıkları toprakları paylaşamamaları II. Balkan Savaşı'na neden olmuştur (Okur, 2012: 193-194). Savaş sırasında The New York Times İngiltere, Fransa ve Rusya gibi ülkelerin Türkiye'nin ilerlemesinden korktuğunu, İngiltere'nin Balkan Savaşında Rusya'nın bölgeye müdahalesine izin vermeyeceğini (The New York Times, 1913, July 23), Türkiye'nin sadece Edirne'yi istediğini (The New York Times, 1913, August 8), yapılan savaş sonrası Edirne'de Bulgaristan tarafından yapılan mezalimin Amerikan misyoneri tarafından inkâr edildiğini belirten haberlere yer vermiştir (The New York Times, 1913, August 20).

II. Balkan Savaşı ile 21 Temmuz'da Bulgarların direniş göstermeden kaymakam rütbesiyle kolordunun kurmay başkanı Enver Bey Edirne'yi almıştır (Kösoğlu, 2008: 183). 22 Temmuz'da Edirne'yi almasıyla Edirne Fatih unvanını Enver Bey almıştır. 15 Aralık 1913'te miralay (al-

bay) olmuştur (Bardakçı, 2019: 120-121).

Enver Paşa ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kuruluşu

II. Abdülhamit Osmanlı Devleti'nde gerek iç ve gerekse dış gelişmelere bağlı olarak ülkesini ve kendisini korumak için Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nı kurmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında birçok kuruluş gibi bu teşkilatta lağvedilmiştir. Miralay Galip Bey idaresindeki Emniyet-i Umumiye'ye devredilmiştir (Güneş, 2013: 103).

Teşkilat-ı Mahsusa'nın kesin tarihi bilinmemekle birlikte Enver Paşa tarafından 1903 yılına kadar uzanan geçmişiyle birlikte 1913 yılında kurulmuştur (Bireceklî, 2008: 220). Sultan Mehmet Reşat'ın yayınlanmayan ve resmi olmayan fermanıyla Harbiye Nezareti'ne bağlı olarak kurulmuştur. Teşkilat-ı Mahsusa'nın üyeleri arasında Mustafa Kemal, Enver Bey, Binbaşı Süleyman Askeri, Eşref Kuşçubaşı, Teğmen Yakup Cemil, Dr. Bahaattin Şakir, İsmail Canbolat, Mithat Şükrü Bleda, Ohrili Eyüp Sabri, Şerif Burgiban, İbnur Reşit, Nuri ve Halil Paşalar, Ali Fethi Okyar, Hacı Salim Sami ve Rauf Orbay gibi tanınmış simalarda vardır (Göç, 2013: 94-95).

Miralay Rasim Bey'in ismini verdiği Teşkilat-ı Mahsusa I. Dünya Savaşı ile Rusya, Fransa, İngiltere'ye karşı çalışmalar yürütmüştür. İtilaf Devletlerinin hâkimiyetindeki Hindistan, Mısır, Irak, Lübnan ve Suriye'de düşmana karşı casusluk, hücre ve gizli gruplar kurarak askeri operasyonlar için düzensiz kuvvetleri silahaltına almak, eğitmek ve idare etmek üzerine uzman kadrolar oluşturmuştur. Teşkilatın para kaynağı Harbiye Nezaretinin gizli bütçesinden verilen ödenekler ve Alman askeri misyonu tarafından düzenli olarak gönderilen altın aktarımıdır. Her iki kaynaktan gelen toplam miktar dört milyon altın lira (18.000.000\$) olmuştur (Güneş, 2013: 115).

Enver Paşa'nın kurduğu teşkilat I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası İttihatçıların Türkistan'daki faaliyetlerinde, Milli Mücadele'de Kuvayı Milliye'nin oluşmasında etkin rol oynamıştır. Devlet politikası haline gelen teşkilat kendini yenileyerek devamlılığını sağlamıştır (Göç, 2013: 97).

Sonuç

Osmanlı Devleti'ne 16 yıl hizmet eden Enver Paşa'nın hayatında kaderini değiştiren ilk önemli gelişme İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmasıdır. Cemiyetin en büyük amacı olan Kanun-i Esasi'yi yürürlüğe koymak için Haziran 1908'de Resneli Ahmet Niyazi Bey ile birlikte Enver Paşa Makedonya dağlarına çıkmış ve istibdada karşı gelmiş ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile Hürriyet kahramanı olarak kendinden söz ettirmeyi başarmıştır. The New York Times gazetesi de *Hürriyet kahramanı*, *Abdülha-*

mid'i deviren adam olarak kamuoyuna tanıttığı Enver Paşa ile ilgili bilgiler sunmaya başlamıştır. Enver Paşa'nın İttihat ve Terakki üyesi olması nedeniyle Cemiyet'i dünya kamuoyuna tanıtan makalelere gazete yer vermiştir.

Alman Askeri Ateşemiliterliği'ne atanması Enver Paşa'nın dünyayı algılayışında bir değişim yaratmıştır. The New York Times onu Alman hayranı olarak kamuoyuna tanıtmıştır. I Dünya Savaşı sonrasında Hanedan üyelerinin Enver Paşa'nın Alman hayranlığı ile I. Dünya Savaşı'na ülkeyi sürüklediğini ifade eden suçlayıcı demeçleri de gazetede yer almıştır.

Yeni düzen karşıtı grupların birleşmesiyle ortaya çıkan 31 Mart Olayında Enver Paşa Hareket Ordusu'nun komuta görevini üstlenerek Meşrutî düzenin devamı için mücadele etmiştir. The New York Times *Temmuz Devriminin Kurucusu* olarak kamuoyuna yansıttığı Enver Paşa'nın artık *Devrimin koruyuculuğunu* da üstlendiğini belirtmiş ve 31 Mart Olayı'nı bastırmadaki rolüne, bizzat verdiği röportajlara yer vermiştir. İtalyanların siyasi birliğini tamamlaması ile sömürge faaliyetlerine başlaması ve Osmanlı Devletinin güçsüzlüğü ve coğrafi yakınlığı nedeniyle Trablusgarp'a İtalyanların asker çıkarması Enver Paşa'nın burada İslam mücahiti olarak anılmasına yol açmıştır. Enver Paşa Arapları İtalyanlara karşı örgütlemekteki başarısı ile takdir kazanmış ve Enver Paşa'nın ordudaki saygınlığı daha da artmıştır. The New York Times 'ta Enver Paşa'nın İtalyanlara rağmen Trablusgarp'a nasıl ulaştığı, yerli halkı mücadelede birlikte hareket etmeye nasıl razı ettiği konularının merak edildiğini belirtmiş ve cepheden düzenli bilgiler vermiştir. Enver Paşa'nın İtalya'ya karşı verdiği mücadeleye övgüler yağdıran gazete İngiliz, İtalyan ve Fransız kaynaklı haberlerde İtalyanların yerli halka karşı uyguladığı insanlık dışı suçları ve katliamları görmezden gelmiş bu durum karşısında Batı ile aynı düşünceleri paylaşmış, mezalimi bir hikâye olarak nitelemiştir. I. Balkan Savaşı sürerken mücadelede beklentilerin aksine Balkan Birliği'nin ilerleyişi ve Edirne'ye kadar ulaşmaları halkta paniğe yol açmıştır. Halkın tedirginlik hali, Edirne'nin durumu İttihat ve Terakki'yi meşrulaştırmak ve rakipsiz kılmak için gerekli fırsatı sunmuştur. Bu fırsatı değerlendiren Enver Paşa Bab-i Ali Baskını gerçekleştirmiştir. Sadrazam olarak Mahmut Şevket Paşa'yı atamış padişah II Abdülhamid'i yönetimden el çektirmiş, Mehmet Reşat'ı "Padişahım çok yaşa" sloganlarıyla tahta çıkarmıştır. Bab-i Ali Baskını ile kimine göre kimine göre ceza kimine göre ödül olan özelliklerini kendine olan aşırı güveni ve korkusuz cesaretini bir kez daha göstermiştir. The New York Times'ta Bab-i Ali Baskınına geniş yer vermiştir. Enver Paşa'nın Baskındaki rolüne ve ülke yönetimindeki gücüne dikkat çekmiştir. II. Balkan Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra tekrar Edirne'yi geri almasıyla Edirne Fatih'i unvanının Enver Paşa almıştır. Balkan Savaşı sonunda kaybedilen Edirne'nin geri alınmasını beyhude bir çaba olarak

gösteren The New York Times şehrin geri alınmasına kayıtsız kalmazken Bulgarların Edirne ve çevresinde yaptığı katliamı ve tahribatı tıpkı Trablusgarp Savaşı'ndaki gibi görmezden gelmiştir. Kamuoyuna *Medeniyetler Savaşı* olarak lanse ettiği Balkan Savaşında yaşanan katliamı bizzat Amerikan misyonerleri tarafından yalanlayan demeçler vererek yok saymış tarafsız basın ilkesini gölgede bırakmıştır.

Kaynakça

- Açıkse, E. ve Doğanay, R. (2009). *Türkiye Cumhuriyet Tarihi ve Atatürk İlkeleri*. Ankara: Data.
- Ahbab, Y. (2015). Kuzey Makedonya 1912: Savaş, Katliam ve Soykırım. *Tarih Dergisi*. (2) 62, 91-126.
- Ahmad, F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Alkan, N. (2008). 1908 Jön Türk İhtilalinin Bağlanmasında Reval Buluşmasının Önemi. *Toplumsal Tarih*, Temmuz, 48-54.
- Aslan, T.(2010). 31 Mart Hadisesi Üzerine Vilayetlerde Çıkan Olaylar Karşısında Alınan Tedbirlere ve Askeri Faaliyetlere Dair Yazışmalar. *OTAM*. 28, 1-26.
- Aysal, N. (2016). Örgütlenmeden Eyleme Geçiş:31 Mart Olayı. AÜ. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü *Atatürk Yolu Dergisi*. 37-38, 15-53.
- Aydemir, Ş. S. (1995). *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa 1908-1914 C.I*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, M. (2019). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin *Kuruluşu ve Bab-ı Ali Baskını*. https://www.academia.edu.tr/35116200/İTTİHAT_VE_TERAKKİ_CEMİYETİNİN_KURULUŞU_VE_BAB-I_ALİ_BASKINI. Erişim Tarihi: 7.08.2019.
- Bardakçı, M. (2019). *Enver*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Beydilli, K. (2016). Trablusgarp Savaşı. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (2), 613.
- Birecikli İ. (2008). 100. Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme. *Gazi Akademik Bakış*. (2) 3, 211-226
- Burak D. M. (2003). *Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketi'nin Başlaması ve Etkileri*. *OTAM*.14, 291-318
- Bolat, İ. (2015). *The New York Times Gazetesi'ne Göre Balkan Savaşları (1912-1913)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Cengiz, H. E. (2019). *Enver Paşa'nın Anıları (1881-1908)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çavdar, N. (2011). Siyasi Denge Unsuru Olarak 31 Mart Vakası'nda Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti. *History Studies*. (3)1, 69-82.
- Çavuş, R. (2015). Firzovik Toplantılarının Meşrutiyet'in İlanı'na Katkısı". *HUMAITAS*. 5, 65-72.
- Çolak, F. (2013). Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının Osmanlı Devleti'nin Ticaret-i Hariciyesi Üzerindeki Etkileri. *Turkish Studies*. (8) 5, 151-164.
- Dikici, A. (2010). Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslar arası Barış Koruma Misyonu:Mürzteg Planı. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*. (6) 24,75-108.
- Göç, E. (2013). Türk İstihbaratı'nın Tarihsel Gelişimi. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. (3) 2, 85-111.
- Güneş, G. (2013). Teşkilat-ı Mahsusa ve I. Dünya Savaşı Yıllarındaki Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi*. 85, 101-130.
- Hanioğlu, M. Ş. (1995). Enver Paşa md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (1), 261
- _____. (2001). İttihat ve Terakki Cemiyeti. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (23), 476-484.
- Kara, İ. (2008). *Basmacılık Hareketinde Enver Paşa'nın Rolü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koloğlu, O. (2019). *Her Yönüyle Enver Paşa*. earşiv.sehir.edu.tr:8080/xmIvi/bitstream/handle/11498/27245/001640117010.pdfsequence=1, Erişim Tarihi:7.08.2019.
- Karabekir, K. (2018). İttihat ve Terakki Cemiyeti, İstanbul: YKY.
- Keyder, Çağlar. (2007). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim.
- Knıght, E. F. (2010). *1908 İhtilali'nin Hikâyesi Jön Türkler ve II. Abdülhamid*. Ankara: Kariyer Yayınları.
- Kurtcephe, İ. (1990). Trablusgarp'ın İtalyanlarca İşgali: Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının Direnişe Katılmaları. *AÜ. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. (2) 6, 361-375.
- Küçük, C. (1992). Balkan Savaşı md. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (5), 24.
- Türkmen, Z. (1997). Hareket Ordusu. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (16), 125.

- Kösoğlu, N. (2008). Şehit Enver Paşa. İstanbul: Ötüken.
- Okur, M. (2012). The Times Gazetesi'ne Göre Balkan Savaşları ve İngiltere Politikası. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (XII) 2, 183-197.
- Özüçetin, Y. ve Yıldız, S. (2009) İkinci Meşrutiyet Devrinde Meclis-i Mebusan'ca Düşürülen İlk Kabine: Kamil Paşa Hükümeti. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (1), 11-24.
- Uçarol, R. (1996). Gazi Ahmed Muhtar Paşa md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, (13), 525.
- Yetişgin, M. (2018). Trablusgarp Savaşı'nda İngiliz Teğmen Harbert Gerald Montagu'nun Faaliyetleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, (7) 3, 1536-1553.
- Yıkıcı, L. ve Özlü, Z. (2018). İngiliz Arşiv Belgelerine Göre 1912-1913 Tarihli Balkan Savaşları Öncesi Balkanlarda Uluslar arası Nüfuz Mücadelesine Bir Bakış. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(2), 676-685.
- Zeyrek, S. (2012). II. Meşrutiyet 'in İlanı Üzerine Bazı Düşünceler: Darbe mi? Devrim mi?. *OTAM*, 32, 201-228.

Gazeteler

- The New York Times, "Seditious Display In Turkey", October 25, 1895.
- _____, "How The Turkish Revolution Arrived", September 6, 1908.
- _____, "Denounces Young Turks", April 4, 1909.
- _____, "Troops Move on Capital", April 17, 1909.
- _____, "Says Abdulhamid Must Go", April 22, 1909.
- _____, "Enver Bey Scorns Italy", October 2, 1911.
- _____, "Unite Tribes For Holy War on Italy", October 28, 1911.
- _____, "Enver Bey at Tripoli", November. 26, 1911.
- _____, "Defends The Italians", November 12, 1912.
- _____, "Balkan Armies Invade Turkey", October 19, 1912.
- _____, "Bulgars Shell Adrianople, Part of City Aflame", October 26, 1912.
- _____, "Bulgars Capture Army of 9000 Turks", November 30, 1912.
- _____, "Peace Conference, Crisis Comes Today", November 13, 1912.

_____, “Nazım is Slain”, January 24, 1913.

_____, “Three were Slain With Nazım”, January 25, 1913.

_____, “Turkey’s Advance Scares Powers”, July 23, 1913.

_____, “Seek Only Adrianople”, August 8, 1913.

_____, “Defends The Bulgar”, August 20, 1913.

_____, “Says Turkey was Dragged Into War”, March 17, 1919.

_____, “Turks Now Assert They Favored Allies”, January 24, 1920.